

A csicsörke elterjedési viszonyai Magyarországon.¹⁾

Irta: SCHENK JAKAB.

Die Verbreitung des Girlitz in Ungarn.²⁾

Von JAKOB SCHENK.

Miként a madárvonulásnak, úgy a madarak elterjedésének kérdésében is az az álláspontom, hogy csak a monografikus feldolgozás képes és alkalmas arra, hogy a kutatás közben egyrészt megnövekedett, másrészt nagyon szétszórta található megfigyelési anyagot értékesítse. Ezek a monografiák, amelyek az egyes fajok elterjedési viszonyait lehetőleg a legapróbb részletekig tudják kidomborítani és bizonyos területek megszállásának vagy kerülésének valódi vagy legalább feltehető okait kipuhatólni, előreláthatólag az elterjedési viszonyok általános érvényű törvényszerűségeire is rávezetnek, előbb csak az egyes fajokra, majd pedig valamennyire vonatkozóan.

A vonulási viszonyokhoz hasonlóképen az elterjedés ügyében is valószínűleg az lesz az első eredmény, hogy az oekológiai korreláció³⁾ elvének megfelelően minden faj elterjedését az illető faj speciális oekológiája szabja meg, de még ezen túlmenő értékes eredmények is várhatók a mai elterjedés kifejlődésére vonatkozólag.

E megfontolásokból kiindulva, az első monografiai feldolgozáshoz alig találhatnánk alkalmasabb fajt, mint a csicsörkét (*Serinus canarius hortulanus* КОСН), amelynek elterjedési kifejlődése még a történelmi korban követhető és máig sem zárult le. A csicsörke elterjedésének itt következő vázlatát a Dr. MAYR E. által megkezdett monografiának a magyarországi irodalmi adatokkal való kiegészítésére szántam.

A csicsörke Magyarországon túlnyomó részben vonuló. Egyesek azonban télire is visszamaradnak és Magyarország délibb területei részben már az északabbra honos egyedek téli szállásai. A legfőbb vonulási ideje tavasszal március vége, április eleje, ősszel az október. Mint átvonuló, Erdélyt kivéve, csaknem mindenütt gyakori, így az Alföldön is, ahol nem

¹⁾ A közlemény németnyelvű eredetije megjelent: Journal f. Ornith. LXXIV. 1926. p. 106—121.

²⁾ Das deutsche Original erschien im Journal f. Ornith. LXXIV. 1926. p. 106—121.

³⁾ Az oekológiai korrelációt illetőleg utalok az általam az Aquilában (XIV. 1907. p. 275.) közöltekre.

fészkel. Vonulási és fészkelési elterjedettsége ugyan meglehetősen egyező, mégis úgy vélem, hogy elterjedésének tanulmányozását a fészkelők elterjedésére kell alapítanunk s ezért csak ezt az utóbbit tárgyalom behatóbban.

A csicsörkének mint fészkelő madárnak hazánkban való elterjedése nagyon sajátosságos. Leggyakoribb Nyugat- és Északmagyarországon, hiányzik az Alföldről, de fészkel a tőle keletre fekvő Bánságban, a Maros és Duna közötti hegyvidéken és végül Erdély két elszigetelt pontján. Az utóbbi területen azonban csak néhány évtized óta bizonyult fészkelőnek, míg régebben mint átvonuló is nagyon ritka volt ott.

A csicsörke első magyar muzeumi példánya a budapesti Nemzeti Muzeumban van. Ezt JÁNY PÁL konzervátor bizonyára még 1834. előtt gyűjtötte. Ezzel egyidejűnek tekinthető a Muzeum ama két pestmegyei példánya is, amely a FÖLDVÁRY-féle gyűjteménnyel került oda. (Frivaldszky: *Aves Hungariae*, Budapest, 1891. p. 87.) Fészkelésének első dokumentumai, a ROKOSZ ISTVÁN — PETÉNYI tanítványa — által Zólyom megyében, valószínűleg az 1840-es években gyűjtött tojások a fenti forrás szerint a Nemzeti Muzeumban voltak, de ma már nincsenek ott.

Eme mondhatnám csupasz adatok mellett történeti szempontból fontosnak tartom azt a megállapítást, hogy a magyarországi csicsörkéről szóló első behatóbb megemlékezés NAUMANN J. FR.-nél található (*Reise nach und durch Ungarn. Archiv. f. Naturg. III. Bd. 1. Berlin 1837.*). Szerinte a csicsörke ezidőben „nem ritka“, amely megjegyzés a mai állapotnak is megfelel.

Madarunk hazánkban való elterjedésének első vázlatát a magyar madártan mesterének, Petényi J. Salamonnak köszönhetjük. A Magyar Tudományos Akadémiában a rózsás pirókról 1850. dec. 21-én tartott előadásán a magyar pirókfajokról, így a csicsörkéről is tárgyalt. Akkori, tehát 1850-ig terjedő tapasztalatairól ezt írja: (A pirókokról általában, különösen egy a budai Istenhegyen fogott rózsás pirókról. *Magy. Tud. Akad. Ért. X. 1850. p. 178.*) „Honol egész Déli-Európában s így Magyarország dombos, partos, erdős vidékein is. Váctól felfelé, Nógrád, Hont, Zólyom, ugyszinte Sopron, Vas, Zala megyébeni partos helységek gyümölcsös kertjeiben, nemkülönben Szatmár s a bánsági oláhság roppant szilvásaiban, hol mindenütt nyaralva költenek is, bőségben leltem. Tétre innen melegebb tartományokba költöznek“.

Az elterjedésnek ez a képe nagyjában a maival is egyezik; a legfőbb fészkelőterületek akkor is, mint mai nap, Nyugat- és Északmagyarországon voltak. Az újabb források, amelyek PETÉNYI után csak 30 éves hézaggal következnek, kiegészítik ugyan ezt a képet, de lényeges, a bevándorlásra vonatkozó pótlások csak Erdélyből adódtak. Ez tisztán látszik akkor, ha ezt a képet az újabb ornithographiákkal egybevetjük. Csaknem pontosan

50 évvel később jelent meg CHERNEL ISTVÁN-nak nagy műve (Magyarország madarai 1899.), amely a csicsörke elterjedéséről ezt mondja: „Hazánkban legnagyobb mennyiségben Vas-, Pozsony- és Sopron-megyékben találtam. Alföldi vidékeinken nem fordul elő s Erdélyben is ritka“.

Az elterjedésnek ugyanilyen képét adja az ugn. „Magyar Brehm“-ben (Az Állatok Világa. Brehm nyomán. IV. 1902.) „A magyar birodalom állatvilága“ (Fauna Regni Hungariae, Aves, Bpest, 1917. p. 81.) című művemben az elterjedésnek ezt a vázlatát adtam: „Vonuló és telelő; márciusban érkezik, októberben távozik. Gyakori; Erdélyben ritkább. Fészkel. Független elterjedése 700 m-ig, Liptóújváron.“

Eme általános áttekintéseken kívül azonban a feldolgozó specialitásnak okvetlenül az egyes adatokra is szüksége van és azokat az egyetemes zárt területek sorrendjében adom. A legsűrűbben lakott Nyugat-Magyarországgal kezdem, a dunántúli dombvidékkel.

Sopron megyében a csicsörkét már PETÉNYI (l. c.) is gyakori fészkelőnek említi, azonkívül CHERNEL (l. c.), azután FÁSZL ISTVÁN (Sopron madarai. A soproni kath. főgymn. értesítője 1882—1883.) és végül BITTERA GYULA (Ornithologiai tanulmányok. Aquila XIX. 1912. p. 412.)

Vas megyében PETÉNYI (l. c.), CHERNEL (l. c.) és MOLNÁR L. (Molnaszecsőd madárvilága. Kéziratban a m. kir. Madártani Intézetben) szerint gyakori fészkelő.

Zalában már PETÉNYI (l. c.) gyakori fészkelőnek említi, Keszthelyről pedig HOMEYER A. (Nach Ungarn u. Siebenbürgen. Ornith. Monatschrift XVII, XVIII.) és dr. KELLER OSZKÁR (Aquila XXVIII. 1922. p. 112.). Nagykanizsán, a síkság határán BARTHOS GY. szerint (Nagykanizsa ornisa. Kéziratban a m. kir. Madártani Intézetben) már nagyon gyakran fészkel. Az én észleleteim szerint a Balaton északi partján fészkel ugyan, de nem gyakori, mert az összefüggő szőlőterület nem nyújt neki kedvező fészkelőhelyeket.

A Duna mentén csak Komárom-ban volt fészkelése megállapítható és érdekes, hogy éppen a sík földön lévő Keszegfalunál (HEGYMEGHY kézírata), Moson- és Győr-megyéből mitsem tudunk felőle, miként a központi fekvésű Veszprémből sem.

Délen Nagykanizsától Pécsig megszakad az összefüggés. Utóbbi helyről 2 fészkelő van a Nemzeti Múzeumban. Pécs távolabbi környékén AGÁRDI E. Pécsváradon és Szederkényen találta fészkelve. A Mecsek-hegység tehát biztosan állandó költőterülete.

E terület keleti részén, már csaknem az Alföld határán, Székesfehérvár közelében találta SZIKLA G. (V. Jahresb. d. Com. f. Ornith. Beob. in Oesterreich-Ungarn) 1886. májusának közepén több párban, tehát

nagyon valószínűleg fészkelve.¹⁾ Már csaknem az Alföldön; Tárnoknál találta 1909-től kezdve RADEZKY D., a buzgó oologus; de csak 1920-ban először, mint fészkelőt. Azóta állandóan 3—4 párban költ. Itt tehát bevándorlás történt. Még erről a területről, de az orographiailag már az Alföldhöz tartozó Bellyéről említi dr. MOJSISOVICS Á. mint fészkelőt. MOJSISOVICS adatai azonban mindig óvatossággal veendő; e mocsaras sikságon nagyon valószínűtlen e madár fészkelése.

Geographiailag és orographiailag ehhez a területhez tartozik még Budapest közelebbi és távolabbi környéke is, ahol már NAUMANN látogatása idején is (l. c.) gyakori volt és most is mindenütt gyakori fészkelő.

Mint látjuk, e területen néhány hézag található. Valószínű, hogy a csicsörke e terület tágas Duna- és Dráva-sikságain nem fészkel, vagy legalább is nem gyakran, minthogy ilyenek nem is említetik. Magyarország e része a meglévő adatok alapján mégis mint a csicsörke már eleve sűrűn lakott költőterülete tekinthető, amelyen bevándorlás vagy az állomány növekedése történelmi idők óta csak nagyon csekély mértékben mutatható ki.

A legközelebbi terület, amelyhez fordulunk, Északmagyarország. Az első idevonatkozó említést LÖBENSTEIN-nél találjuk (Ornith. Notizen in Ungarn im J. 1840. Naumannia I. H. 3. 1850. p. 12—22.), aki a csicsörkét — bizonyára PETÉNYI nyomán, mert ő maga nem figyelt ott — gyakorinak mondja.

Tekintsük már most az egyes megyéket nyugat-keleti irányban haladva.

Pozsony megyében CHERNEL szerint (l. c.) nagyon gyakori fészkelő, ugyancsak Dr. ORTVAY T. szerint is (Pozsony vármegye állatvilága), míg e megye sikterületén, C. s.-Somorjánál, KUNSZT K. szerint csak átvonuló (kéziratban).

Nyitra megye. DR. NAGY J. szerint (Die Vögel d. U. Neitraer Gesp. Verh. d. Ver. f. Naturk. zu Pressburg IV. 1859. p. 45—66.) előfordulása csak valószínű. Ez a terület javarészt a siksághoz tartozik, ahol KUNSZT K. fenti adatai szerint csak átvonuló. A dombvidéken bizonyára fészkel.

Árva megyében ROWLAND W. szerint (Beitrag z. K. d. Ornith. Vereins in Wien, Die Schwalbe II. 1878.) valamint KOCYÁN A. szerint (Die Vögel d. Nordtátra, ibid. 1883. p. 169. etc.) gyakori fészkelő. Meg kell említenem, hogy ez Magyarország egyik legzordabb területe. KOCYÁN szerint a csicsörke az Északi Tátrában, tehát a magas hegységben, gyéren fészkel.

Hont megyében PETÉNYI szerint (l. c.) gyakori fészkelő; azóta

¹⁾ Ezt az adatot ismétli KENESSEY L. (Vorl. Übersicht d. Ornith. d. Weissenburger Com. Die Schwalbe XVI. 1892. p. 3), de tévesen, mint junius közepéről valót. Sch. J.

nincs felőle újabb hír, de nincs okunk kétségbe vonni, hogy ott, legalább helyenként ma is gyakori fészkelő.

Zólyom megye. Magyarországi fészkelését első ízben itt állapította meg ROKOSZ (l. c.). PETÉNYI szerint (l. c.) gyakori fészkelő. GRINEUS is közönségesnek mondja BALDAMUSHOZ írt egyik levelében (Beiträge z. Naturg. einiger d. S. O. Europas angeh. Vögel. Naumannia I. H. 2. 1850. p. 70.). Zólyom városában BOROSKAY J. (kézirat) gyér számúnak, Breznóbányában MATUNÁK M. (kézirat) gyakori fészkelőnek említi.

Liptó megye. ERTL G. szerint (kézirat) az 1890-es években gyakori fészkelő, de az 1864—67-es években még ritka volt. Ez érdekes és egyben megbízható adat is. ERTL buzgó oologus volt, akinek észleletei egy fél évszázadot fogtak át; kijelentéseit tehát feltétlenül el kell fogadnunk. Ezen a területen kétségtelenül a történelmi időn belül hatolt előre a csicsörke.

Nógrád megye. PETÉNYI szerint (l. c.) fészkelő, saját megfigyelésem szerint 1915-ben Losoncon szintén az.

Gömör megye. Gyakori fészkelő az 1870-es években (Tschusi, Beitrage zur Ornith. d. Gömörer Komitates. Zeitschrift f. d. ges. Ornith. I. 1884. p. 156—167.), hasonlóképp az 1880-as években, egyik legkiválóbb oologusunk, DR. LOVASSY L. szerint (Adalékok Gömör megye madárfaunájához. Math. és Term. Tud. Közlemények XXII, 1888. p. 240—268.).

Abauj-Torna megye székhelyén, Kassán HORVÁTH G. szerint 1865. májusában észleltetett (Neue Beitrage z. Kenntnis d. Wirbeltiere Oberungarns. Verh. d. zool. bot. G. in Wien XIII. 1867.). SZEMERE L. 1909-ben gyakori fészkelőnek találta (kézirat).

Szepes megye. GEYER 1886. június 28-án fiókákat talált (V. Jahresb. d. Com. f. ornith. Beob. in Oest. Ung. herausg. von Tschusi). DR. GREISIGER gyakori vonulónak említi (A madarak költözése Szepes vármegyében. Szepesi Emlékkönyv 1888.). DR. MAUKS K. és SZEMERE L. Késmárkon 1894-ben, ill. 1903-ban fészkaljakat találtak és fészkelőnek említi régi megfigyelőnk MAUKS V. is (kézirat). SZEMERE és DR. GRESCHIK (kézirat) gyakori fészkelőnek említik.

Borsod megyében kevéssé figyelték meg. Ifj. SZEÖTS BÉLA megfigyelőnk 1925. június 8-án talált egy párt Mocsolyásnál, tehát valószínűleg fészkelve (kézirat).

Sáros megyében, kivált Bártfán gyakori fészkelőnek észlelték. A Magyar Nemzeti Múzeumban több fészkalj van innen (LOVASSY: Az Ornith. kiállítás tojás és fészekgyűjtemény katalógusa, 1891. és CERVA FR. kézirati adatai).

Zemplén megye hegyes vidékén, Tavarnán SZEÖTS B. szerint gyakori fészkelő (Aquila XXIX. p. 138), Lasztoméron ellenben, a síkságon, SZEMERE L. szerint ritkán fészkel és csak 1908-ban költött először és kivételesen (kézirat).

Ungváron, közvetlenül az Alföld és a hegyvidék határán MEDRECZKY szerint gyakori fészkelő (kézirat 1901-ből).

A keleti Bereg és Máramaros megyékből sajnos nincsen adatunk és az innen délre fekvő Szatmár megyéből még PETÉNYI (l. c.) által említett fészkelését sem sikerült megállapítani, ill. megerősíteni. Sajnos, nem volt módomban ezekről a területekről a fészkelést illetőleg hiteles adatokat szerezni.

Felsőmagyarország, az északi hegyvidék, miként a dunántúli dombvidék is tipikus, sűrűn lakott fészkelőterülete a csicsörkének. Itt is megállapítható a történelmi időkben való előtörése két helyen is: először a terület északi határán, a Tatra lábánál az 1860-as évek óta, másodsor a Nagyalföld északi öble felé Lasztoméron, egy beugró dombor lábánál 1908 óta. A bevándorlás iránya mindkét esetben nyugat-keleti lehetett. Ez az előtörés vagy bevándorlás azonban teljesen helyi jellegű és ezért eme területre nézve is meg kell állapítanunk, hogy az utolsó évszázadban csak jelentéktelen bevándorlás vagy kiterjeszkedés történt.

A következő területen, a Nagyalföldön a csicsörke ugyan rendes, helyenként elég gyakori átvonuló is, de nem rendes fészkelő. Itt-ott a szélek mentén épít olykor fészket, mint az említett Lasztoméron, talán Bellyén is, de a nagy síkság belsejében még sehol sem volt fészkelése megállapítható. Hogy itt történt-e kibővülése az átvonulási területnek, megfigyelés híján meg nem állapítható, de nem valószínű. Az első megfigyelés ZEYK MIKLÓS-tól ered (Ornith. Naplók. Aquila XXVII. 1920. p. 158). Az elsőt 1850. április 12-én látta Tiszaroffnál, a legelsőt, amelyet a szabadban észlelhetett. Ugyanez év április 18-án ismét látott hármat (l. c. p. 159); megemlíti továbbá asszisztensének, JANCSONAK észleleteit is, aki állítólag ugyanez év januárjában 3 családot figyelt meg (l. c. p. 157). Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy a csicsörke akkoriban az Alföldön sem volt ritka átvonuló, hogy tehát itt sem történt lényeges előretörés a történelmi időkben.

Most pedig Erdély következik, bizonyára a legérdekesebb a csicsörke elterjedési kérdésének szempontjából, minthogy ezt északról, nyugatról és délnyugatról oly területek határolják, amelyeken e madár részben fészkelő, részben pedig gyakori átvonuló. Erdélyben azonban átvonulónak is meglehetősen ritka és költése csak a 19-ik század utolsó tizedeiben volt megállapítható.

Erdélyben való előfordulása ugyan már elég régen, az 1840-es évek elején észleltetett, tehát nem sokkal az első magyarországi megállapítás után, de ezt már akkor is rendkívüliségnek minősítették. Ez a STETTER által Topánfalvánál, kétségtelenül 1840. előtt talált példány sokáig az egyetlen volt, amelyet Erdélyből kimutattak. (Adatok Erdély Ornithológiájához. A magy. orvosok és természetv. Kolozsvárott tartott 5-ik naggyűl. munkálatai 1845.

p. 139—161). LANDBECK még bizonytalannak tartotta előfordulását (Beiträge z. zool. Geographie, Isis 1842 p. 176. etc.) Ő előtte LEONHARD J., aki Erdély madárvilágával két művében is foglalkozik, egy szóval sem említi (Systema mammalium ac avium transylvanicarum enumeratio 1812 und Lehrbuch z. Bef. d. Kenntniss von Siebenbürgen 1818). ZEYK MIKLÓS, aki az 1840-es évek elejétől kezdve figyelt és gyűjtött Nagyenyeden, sohasem látott egyetlen csicsörkét sem — az elsőt az Alföldön látta Tiszaroffnál (l. c.) 1850-ben. Épp úgy hiányzott a csicsörke DR. KNÖPFER (Aquila IV. 1897. p. 164—169), valamint BUDA ELEK gyűjteményéből (Schenk J. Régi hires erdélyi madárgyűjt. Aquila XXIII. 1916).

Ezen adatok alapján biztosra vehető, hogy a csicsörke a 19. század elején rendkívüli ritkaság volt Erdély ornisában. BIELZ az Erdély gerincesfaunájáról szóló alapos művében 1856-ban csupán a STETTER-féle példányt ismeri, a mely jelenleg KAMNER értesítése szerint STETTER két másik példányával együtt a nagyszebeni muzeumban található.

A legközelebbi biztos példányokat, egy ♂ és egy ♀, CSATÓ J. még csak 1859. nov. 3-án lőtte KONCA mellett. (A Székásvölgy flórája és madárfaunája. A magy. orvosok és természetvizsg. XIII. naggyül. munk. 1869). Ezek egyike BUDA ÁDÁM gyűjteményébe került (kézirat), jelenleg azonban elveszettnek tekinthető, mert BUDA halála után ezt a gyűjteményt a román kormány megvásárolta és különböző iskolák között szétosztotta. 1860 május 19-én CSATÓ J. ismét lőtt egy csicsörkét KONCA mellett (l. c. és Über d. Zug. d. Vögel. Zeitschrift f. d. ges. Ornith. II. 1885. p. 395). Ez a példány most a m. kir. Madártani Intézetben van. Attól kezdve CSATÓ 1885-ig (l. c.) nem észlelt több csicsörkét Erdélyben és a XX-ik század elejéig fejlesztett gyűjteményébe sem került több példány.

A csicsörke erdélyi előfordulásának további adatai időbeli egymásutánban a következők:

1867. április 6-án észlelt egy példányt HERMAN OTTÓ a kolozsmegyei GYEKE mellett (A madárvonulás elemei Magyarországon 1895).

1874. okt. 29-én DANFORD CH. szerint két példány a hunyadmegyei RÉA mellett (The Birds of Transylvania. The Ibis 1875).

1881. januárjában KISTORONY-nál és 1886. december elején NAGYSZEBEN-nél észlelte KIMAKOVICZ (Bielz: Die Fauna d. Wilbeltiere Siebenb. 1888).

1888. április 28-án és 1889. április 26-án FOGARAS mellett látta CZYNK E. (kézirat) és 1890. május 28-án el is ejtett ugyanott egy példányt (J. Frivaldszky: Aves Hungariae 1891).

BRASSÓ városában 1890-ben állapították meg e madarakat első ízben. E területen való előfordulásáról HAUSMANN E., a gondos megfigyelő, részletesen számol be évek során szerzett tapasztalatai alapján. Kiegészítik ezt atyjának negatív adatai, aki a csicsörkét sok évre terjedő ornithologusi

pályáján sehol sem találta és számos közleményének egyikében sem említette meg. HAUSMANN nagyon érdekes levélbeli közléseinek kivonata a következő: „A csicsörkét 1890-ben találtam először Brassó közvetlen környékén, még pedig akkor nagyon gyakran. Legkedvesebb tartózkodási helyei a gyümölcsösök, parkok és sétaterek. A tulajdonképeni erdőben sohasem látható. 1920-ig minden évben láthattam, 1921 óta azonban nagyon megfogyott. 1925. május 31-én csak két példányt láttam. Az állomány, úglátszik nagyon csökkent. Fészkelve 1898-ban találtam először. Fészkelésére nagyon jellemző, hogy némely évben sok pár látható, máskor meg kevés. De legérdekesebb, hogy e madár a festői fekvésű Brassó legközelebbi környékén sem települ meg, sem keletre, sem nyugatra. Gyakran április közepén, többnyire május első napjaiban érkezik; ősszel gyakran még október elején is láttam egyeseket.“

Ezeket a minden tekintetben megbízható adatokat nagyon fontosaknak tartom, kivált KIMAKOVICZ alábbi adatainak megítélése szempontjából, aki szerint a csicsörke első erdélyi költése 1893 júniusában és 1895 júliusában történt, még pedig D u s c h határállomásnál, Magyarország és Románia között $45^{\circ} 41'$ -ész.-nél $41^{\circ} 27'$ -kel. hosszúságban Ferrótól, 1.400-tól 1.800 méteres magasságban, a fenyves régióban, annak felső határáig. KIMAKOVICZ, aki jó megfigyelő és gyűjtő volt, ezt az előfordulást nagyon sajátosnak nevezi, (Zur Vogelfauna Siebenbürgens. Verh. u. Mitt. d. siebenb. Vereins f. Naturw. zu Hermannstadt 1896. p. 32—39), mint-hogy e madarat a szebeni hegység más tájain, valamint a fogarasi és hátszegi hegységben is hiába kereste mindeddig. Ezt az elszigetelt előfordulást magam is nagyon különösnek tartom, kivált oekológiai szemponból. A csicsörke ugyanis a domboknak és előhegységeknek jellemző lakója, amely kivált a kerteket és nyilvános tereket kedveli; legnagyobb függőleges elterjedése ERTL Gy. hosszas megfigyelései szerint Északmagyarországon 700 m. Most pedig állítólag itt a magaslati erdőségekben a fenyő határáig menő magasságban költ — 1.400 m.-től fölfelé! Az oekológiai korreláció elvével ez össze nem egyeztethető. Valami nem egyezik itt. Nehezen képzelhető ugyan, hogy KIMAKOVICZ az általa figyelt madarak fajtát fel ne ismerte volna, de bizonyára kevésbé kellene a fejünket törnünk, ha ezt a rendkívüli eseményt a madár és fészkek vagy tojás bizonyító példányaival kétségtelenné tette volna. Egy másik mozzanat is óvatosságra int. KIMAKOVICZ máskor csak télen látta a csicsörkét és pedig 1881 januárjában, 1886 december elején és végül 1895 március 24-én mint a megelőző tél utolsó téli vendégét. A csicsörke ugyan áttelel itt-ott Magyarországon, de nem olyan kizárólagos téli vendég vagy áttelelő, mint aminőnek KIMAKOVICZ észlelte. Bármennyire vonakodom is, de ki kell mondanom, hogy nézetem szerint KIMAKOVICZ tévedett a fajt illetőleg.

Hasonlóképen kételkedem DR. LINDER K. adatában is, aki szerint

e madár 1896. őszétől 1897. áprilisáig K o l o z s v á r o t t szintén téli vendég volt (Aquila V. 1898. p. 269). Magam e madarat ott 1896-ban és 1897-ben egyetlen egyszer sem láttam.

LEONHARDT V. hosszú megfigyelési idő multán S e g e s v á r o n 1901. május 4-én találta az első csicsörkét (Verzeichnis d. Vögel Schässburgs. Verh. u. Mitteil. d. siebenb. Vereins f. Naturw. zu Hermannstadt LIII. 1904). Ez év nyarán még többször is látta. 1902-ben még gyakoribb volt és július 2-án 2 öregből és 4 fiókából álló családot figyelt meg. Itt tehát 1903-ban kétségtelenül fészkelte a csicsörke. Ez eddig a második biztos költőhelye Erdélyben. Hogy később is fészkelte-e, arról nincs több adatunk. LEONHARDT 1904-től 1907-ig rendszeres értesítést küldött az első érkezésekről (Aquila 1905—1908), utoljára 1909-ben, de ezekben a jelentésekben a csicsörke nincs megemlítve. Sajnos, nincs már módomban, hogy e madárnak ezen a területen való előfordulásáról újabb értesülést szerezhessenek. Vajjon nem lehet-e itt is, miként Brassóban, az állomány lassú csökkenését megállapítani?!

1909-ben OSZTIÁN K. (Aquila 1910. p. 104) N a s z ó d o n észlelte a csicsörkét. Ez a legészakkeletibb előfordulása Erdélyben.

KÓMIS L. szerint (Aquila 1915. p. 48) K ö z é p l a k o n telet. Ezt az adatot is kétesnek tartom. Végül még SZEMERE L. negatív adatát közlöm (kézirat), amely szerint ez a megbízható megfigyelő C s i k megyében, Erdély keleti határszélén 1909. és 1914. közt egyetlen egyszer sem észlelte a csicsörkét.

Erdélyt, mint az elterjedés határterületét, ahova e madár csak a történelmi időkben vándorolt be, behatóbban kell vizsgálnunk, hogy a bevándorlás lefolyását lehetőleg pontosan megállapíthassuk és megvilágíthassuk. Mintegy 80 éven belül 12 helyen volt megállapítható, ezek közül kettőn mint fészkelő — jelentékenyebb bevándorlásról tehát nem lehet szó, mert még ezeknek az adatoknak egy része is kétes, kivált az aránylag nagyon gyakori teletési adatokra való tekintettel. Miért legyen a csicsörke épp itt oly gyakori téli vendég? Nem látható be, honnan jönnének ezek a téli vendégek éppen Erdélybe, amikor e faj e területtől északra és északkeletre alig fordul elő.

A délibb területekre való bevándorlás irányát illetőleg két felfogás érvényesülhet. A nyugatról való benyomulás ugyan párhuzamos volna a csicsörke magyarországi terjeszkedésének tengelyével és plauzibilis is, de az Alföld széles, lakatlan szakadékát így nem lehet áthidalni. A Kárpátok láncán Románia felől való bevándorlás teljességgel valószínűtlen és ezért mint második feltevés már csak a délnyugati, a Bánság felől való bevándorlás marad meg. Ezen a Maros és a Duna közötti hegyvidéken PETÉNYI szerint (l. c.) már az 1840-es években fészkelő madár volt a csicsörke. Ez a nagyon fontos adat, sajnos, azóta nem volt megállapítható. Csupán a következő adataink vannak erről a területről:

FRIVALDSZKY J. Herkulesfürdőről csupán mint előfordulót említi (Herkulesfürdő állatvilága Pest 1872), hasonlóképpen TÖRKÉS L. is Dél-magyarországról (Délmagyarország gerinces faunája. Természettud. Füzetek. XXVII. 1903 p. 87—88.). DOMBROWSKY E. 1890. szeptember végén sokat talált Orsovánál (Gesammelte ornith. Beob. Mitteil. d. ornith. Vereins in Wien XV. 1891). Legújabbán DR. WEIGOLD H. az 1912. április 20-tól május 12-ig tartó kirándulásán csak egyetlen egyszer látta, április 26-án (Aquila 1913 p. 187). A legújabb időre vonatkozólag LINTIA D. az ismert ornithologus azt írja a Bánságból, hogy 25 évi megfigyelés közben Oravicán és Temesváron a csicsörkét csak néha mint átvonulót észlelte, de mint fészkelőt soha.

Kár, hogy innen oly kevés az adatunk, mert ez volna a legtermészetesebb bevándorlási vonal t. i. a Balkán felől a Bánságon át Erdélybe. Sajnos, a csicsörke a Bánságtól északra az aradi hegységben sincs kétségtelen fészkelőképpen megállapítva. KORMOS T. csak úgy említi, hogy „előfordul,” illetőleg 1902. július 25-én Radnán egy éneklő példányt figyelt meg (Zehn Tage an der Maros. Ornith. Jahrbuch XIII. 1902 és Versuch einer Avifauna von Ménes-Magyarád. Ibid. XV. 1904). Az utóbbi adatot bizonyos fokig jogosan minősíthetjük fészkelésnek. Ez esetben tehát a Balkán felől való bevándorlás mellett szólana.

Mint e vázlat eredménye — a megfigyelési anyag sokszoros és néha nem jelentéktelen fogvatkozásainak és hézagainak dacára is — megállapítható, hogy a csicsörke Nyugat- és Északmagyarországon már az 1800-as évek elején gyakori fészkelő volt, amely ott azóta csak kis mértékben terjeszkedett. Az akkor még lakatlan területek közül mint fészkelő máig sem hatolt be a központi fekvésű Nagyalföldre, aminek főképpen oekológiai okai lehetnek. Erdélybe ugyan fokozatosan egyre nagyobb számban nyomult be, legalább is két helyen biztosan költött, de úgy látszik nem képes a megszállt területet tartósan birtokolni. Állandó és összefüggő előnyomulásról vagy bevándorlásról nem lehet szó, amiként egységes bevándorlási irány sem látható és ezt az irányt úgy látszik inkább a helyi befolyások, esetleg a legközelebbi fészkelőterület helyzete és távolsága határozzák meg.

Már hogy az elterjedési terület keleti, illetőleg északkeleti határán mi okozza ezt a megakadást, a szélesebb kiterjedésre való képtelenséget, arról e vázlat keretein belül nem szólhatok. A rendelkezésre álló anyag nem ad támaszpontot és csak az elterjedési viszonyoknak a bevezetésben követelt monographikus feldolgozása volna képes erre a kérdésre alapos választ adni.

Befejezésül még hozzászólás nélkül közlöm a kevés horvátországi adatot — csak azért, mert még vannak, abból az időből, amikor még mint Szent István koronájának tartományát az általános ornithographiánál tekintetbe kellett vennünk.

Az első horvátországi bizonyító példány a zagrebi Term. Muzeumban van. Ez melanisztikus példány és 1869. december 4-én lövetett Martinskában. (Brusina, Anomalien d. Orn. croat. Mitteil. d. ornith. Vereins in Wien VII. 1883. p. 57 és Rössler E. Popis ptice hrvatske faune. Glasnik hrvatskoga narov. druztva XIV. 1902. p. 11—90.)

Ezenkívül még a következő példányok vannak ott: 1872. V. 23., 1872. XI. 4., 1873. II. 25., 1875. IV. 21., 1883. X. 12., 1886. IV. 2., 1889. VII. 31., 4 fióka Zagrebből és 1889. IV. 27. Fiume.

Az első, aki a csicsörkét Horvátországból megemlíté, LANDBECK volt (Die Vögel Sirmiens, Okens Isis 1843.). Átvonulónak nevezte, amint hogy ezen a síkságon ma is az, miként GENGLER vizsgálatai bizonyítják (Ornithologisches aus Syrmien Ornith. Jahrbuch XXIX. 1918. p. 2.). GEYR szerint (Ornith. Beob. im Komitat Syrmien, Journal f. Ornith. 1915. p. 70.) ugyan „nagyon ritka fészkelő“, de megfigyelőhelye, Vukovár, a Fruska-Gora hegység lábánál van, ahol a csicsörke már kivételesen költ, mert hiszen az alábbi adatok szerint a dombos vidéken fészkelő. E területről még meg kell jegyeznem, hogy ETTINGER J. a Szerémség madarainak névsorában (Sriemske-slavonske hrvatske divje zivotinje zvieri i ptice 1857.) a csicsörkét nem említi, hasonlóképen hiányzik SEBIŠANOVIĆ-nak zimonyi madarai közül (Ornith. post. u Zemunu, Izv. o Kr. vel. realci u Zemunu 1885.) és hiányzik végül MOJSISOVIĆ-nál is (Biol. u. faunistische Beob. über Vögel und Säugetiere Südungarns und Slavoniens. Mitteil. d. Naturw. Ver. f. Steiermark Jg. 1885., p. 109—204.).

LANDBECK után SEIDENSACHER E. említi legelőször a csicsörkét, még pedig 1863. május havában Kutinából (Einige ornith. Beob. in Croatien, Verh. d. zool. bot. Verein Wien XIII. 1863. p. 1.137—1.148.). Ez a helyiség dombvidéken van s így költőterület lehet.

Varasd környéke, amelyre nézve JURINAC (Kismenjaci okolice varazdinske — De vertebratis, quae in Varasдини finibus inveniuntur II. Aves, Izvj. Kr. veliki gimn. u Varasdinu 1884. p. 11—49.) e madarat gyakori vonulónak nevezi, a zalamegyei magyar fészkelőterülethez csatlakozik. Ugyanerről a területről DR. M. HIRC is (Die Jagd fauna d. Domäne Martijanec 1908.) szintén állandó, tehát fészkelő madárnak említi.

HANTZSCH 1889-ben gyakorinak találta a csicsörkét Erdődön, Verőcemegyében (Die Vogelwelt Slavoniens. Zeitschr. f. ornith. u. Geflügelzucht XXIII. 1899. p. 171., 172.); RÖSSLER szerint 1911-ben Vinkovci és Rusevo mellett észleltetett (Hrvatska Ornith. Centrala 1912.).

Horvátország déli részéről említi PICHLER (Beob. über d. Herbstzug d. Vögel 1892. Mitteil. d. Ornith. Verein in Wien XVII. 1893. p. 180., 181.), hogy 1892. okt. 20., 26., 27-én gyakori átvonuló volt Gospičon.

Az Adria partján, Zengg mellett MAREK M. figyelte meg, elég gyakran és évenként, ugymint; 1901. III. 28., 1901. V. 28., 1902. I. 4.,

III. 27., 1902. X, 20—30.; 1903. IV. 1—19. (Ornithologisches aus Zengg III.—V. Glasnik hrvats. narav. druztva Zagreb XIII.—XV.. XVI. 1902., 1903., 1904.).

* * *

Ezzel a közleménnyel kapcsolatosan még külön kérelmet intézek lelkes megfigyelőink táborához: mindenki a maga tehetségéhez és adott alkalmaihoz képest segítse eltüntetni a csicsörke magyarországi elterjedésének térképén mutatkozó hiányokat és hézagokat. Necsak a saját megfigyelési területén kísérje figyelemmel a kérdést, hanem bárhol átutazásai közben is gondoljon arra, különösen az annyira fontos összeköttetési területeken, mint pl. a Bakony, a somogyi és tolna-baranyai dombvidék, a ménes-magyarádi vidék, bánáti hegyvidék, a Mecsek és Fruska-Gora kapcsolata, stb. A madár megfigyelése nem nehéz. Ahol mint fészkelő megtelepszik, ott alig lehet meg nem látni, annyira föltűnő az apróka élénksárga madárka és még föltűnőbb állandóan előadott éneke, amely 5—10 másodpercig tartó egyformán minden moduláció nélkül előadott szriszriszri Aki egyszer figyelemmel meghallgatta, mindig rá fog ismerni. Minden előfordulása bejelentendő. A megfigyelő ne kritizálja adatát, hogy érdemes-e bejelenteni, vagy sem. Semmit se tételezzen föl ismertnek, vagy jelentéktelennek. Egyelőre az a helyzet, hogy minden idevágó adat értékes, amíg meg nem szerkeszthetjük a csicsörke elterjedésének hozzávetőleges pontosságú térképét. Különösen fontosak az esetleges újabbkori bevándorlásra vonatkozó adatok.

Fehér vadludak Magyarországon.

Írta: SCHENK JAKAB.

Régóta kísért a *sarki lud* — *Anser hyperboreus* PALL. — a magyar madártani irodalomban, de mindezideig nem sikerült bizonyító példányt szerezni belőle. DR. MADARÁSZ GYULA ennek dacára fölveszi a magyar fauna tagjai közé (Ujabb adatok Magyarország orniszához. Természetráji Füzetek XXII. 1899. p. 344. etc. és Magyarország Madarai 1901-ben megjelent füzet p. 306.) azon az alapon, hogy 1893. nov. 15-én látott két „fehér ludat“ a Tetétlen pusztán. TSCHUSI (Einige Bemerkungen etc. Ornith. Jahrb. X. 1899. p. 182. etc.) természetesen joggal kifogásolja ezt az eljárást s minthogy mindeddig bizonyító példányunk nincsen, azért még most se iktathatjuk a magyar fauna tagjai közé.

A „fehér vadludak“ hazai előfordulásáról a következő irodalmi adataink vannak: